

Osvoboditev Ljubljane 9. maja 1945

Tragična osvoboditev

Šestdeseta obletnica konca druge svetovne vojne je tudi obletnica zgodovinskega preloma ne le za Slovenijo, temveč za celotno Evropo.

Še posebej je ta prehod iz nacifašistične nadvlade v komunistični povojni teror zaznamoval srednjo Evropo. Zato je izmenjava pogledov iz zornih kotov različnih narodov v tem prostoru, ki so doživeli tako različne, a hkrati tudi zelo podobne usode, vsekakor potrebna. Marsikatera rana pa še po tolikih letih ni povsem zacepljena, zato je nadvse dobrodošlo, da to tematiko obdelajo strokovnjaki – zgodovinarji. V tem oziru je bila znanstvena konferenca z naslovom “1945 – prelom med starim in novim: konec druge svetovne vojne v zgodovini srednjeevropskih držav”, ki je v organizaciji ljubljanskega Inštituta za novejšo zgodovino potekala med

29. in 30. septembrom v slovenski prestolnici, nadvse dobrodošla.

Konec nesvobode?

Kakšne vrste svobodo je polovici stare celine prinesel konec obojenega konflikta, pokaže že citat, izbran za uvod v konferenco. Gre za besedilo iz liberalnega časopisa Jutro z dne 9. maja 1945, ki pozdravlja osvoboditev Ljubljane. Grenko ironijo predstavlja usoda časopisa, ki je nehal izhajati še isti dan.

Srednja Evropa je bila eno osrednjih območij, ki jih je zaznamovala vojna in v svojem mikrokozmu zajela usode majhnih in velikih narodov, zmagovalcev in poraženih, kolaborantov in odpornikov ter je nazadnje doživela zlom obeh velikih totalitarizmov 20. stoletja.

Kot je prikazal Dušan Nečak, je to območje najbolj občutilo razkol med ZDA in Sovjetsko zvezo, ki je privedel do hladne vojne. Na tem ozemlju so se odvijali tudi osrednji konflikti, i. klasičnega obdobja hlad-

ne vojne, namreč tržaško, avstrijsko in nemško vprašanje. Kot je dejal Winston Churchill, se je tedaj “od Scezina na Baltiku do Trsta v Jadranu spustila železna zavesa” in pahnila države vzhodno od te črte v nesvobodo.

Model prevzema oblasti

O pripravah slovenske komunistične partije na prevzem oblasti v letih 1944 in 1945 je govorila Vida

Winston Churchill je prvi uporabil izraz “železna zavesa”, da bi opisal tragedijo razdeljenega povojnega sveta, ki jo je Srednja Evropa najmočneje občutila.

Deželak Barič. KPS je iz taktičnih razlogov javno molčala o revoluciji in jo prekrivala z izrazi ljudska demokracija, pridobitve narodnoosvobodilnega boja ipd. Dejansko pa si je partija že leta 1943 pridobila izključujočo vlogo znotraj protifašističnega odpora. Navzven je sicer vztrajala na “narodnoosvobodilnih pozicijah”, za tem pa je krepila lastno vlogo, kar je potem v polni meri izkoristila po koncu vojne. Po Kardeljevem prepričanju je narod namreč sprejel revolucionarni načrt partije v trenutku, ko je začel oborožen odpor proti okupatorju. V povojnem času je KPS izpopolnila prevzem oblasti s prevzemanjem funkcij v vseh družbenih in političnih organih s strani njenih članov, s čimer je monopolizirala družbenopolitično življenje na Slovenskem.

Jera Vodušek Starič je postavila zanimivo tezo, po kateri razvoj v Jugoslaviji ni bil nekaj novega ali samoniklega, temveč ponovitev sovjetskega vzorca ljudske fronte. Pre-

1945 – PRELOM MED STARIM IN NOVIM :
KONEC DRUGE SVETOVNE VOJNE
V ZGODOVINI SREDNJEVROPSKIH DRŽAV

1945 – BREAK UP BETWEEN THE OLD
AND THE NEW :
THE END OF THE SECOND WORLD WAR
IN THE HISTORY OF CENTRAL EUROPEAN COUNTRIES

POVZETKI/SUMMARY

ZNANSTVENA KONFERENCA / SCIENTIFIC CONFERENCE
LJUBLJANA, 29.–30. SEPTEMBER 2005

Mednarodna konferenca je vsekakor pripomogla k osvetljevanju dogodkov med vojno in neposredno po njej, ki so še danes predmet ostrih razprav.

vzem oblasti v Jugoslaviji pa je Moskvi rabil kot vzorec za oblikovanje "ljudskih demokracij" oz. satelitskih držav drugod po Evropi. Vlada Tito – Šubašić, ki naj bi delovala z namenom priprave demokratičnih volitev, je bila tako Stalinova prevara, saj so v njej poleg komunistov sedeli nekateri sovjetski agenti pod krinko "opozicijskih" ministrov. Podobno mrežo agentov je Stalin vzpostavil tudi v drugih državah, ki so kasneje sprejele neposreden sovjetski vpliv.

Omejevanje opozicije

Zanimivi in poučni so bili kakovostni prispevki tujih strokovnjakov, ki so opozorili na podobnosti in razlike s Slovenijo. Zdenko Radelič je tako ugotavljal močno vlogo, ki jo je opozicija igrala na Hrvaškem leta 1945 in še nekoliko kasneje, kljub dejstvu, da si je KP priborila popoln nadzor nad vzhodno oblastjo, so pa na pritisk zahodnih zaveznikov taktično dopustili zahtevo po parlamentarizmu. Najmočnejšo vlogo je pri tem odigrala Hrvaška kmečka stranka (HSS). KP je skušala domi-

cije, ki je Slovenijo naredila v 80. za avantgardo demokracije v vzhodnem bloku. Gabrič oboje zavrača in opoziciji v letu 1945 ne pripisuje prave moči, saj je bila po njegovo bistveno šibkejša kot v drugih državah, ki so zapadle pod komunizem. V Sloveniji se opozicija v nasprotju s Hrvaško in Srbijo ni registrirala v politične stranke. Razlog za tak razvoj Gabrič vidi v posebej živahni aktivnosti KPS, ki je bila ves čas vojne dejavna tudi na okupiranem ozemlju in je tako stopila v povojno obdobje z že izdelano mrežo organizacij pod dežnikom OF in izdelanim političnim programom. Predvojne politične stranke pa naj bi ugotovile, da je področja delovanja, kjer so bile same posebej pomembne, zasedla partija. Ljudsko fronto so voditelji znali predstaviti kot nekakšen konec politike in izraz ljudskega konsenza, hkrati pa je obstajalo iluzorno pričakovanje, da bodo nekomunisti (npr. Kocbek) v novi vladi predstavljali notranjo opozicijo. Razprav-

vični" kazni pa so se z zunajsoodnimi poboji lotili večine slovenskih kolaborantov pred razglasitvijo amnestije. Prav na usodo teh ljudi se je navezal Mitja Ferenc, ki je kritično ugotavljal, da 60 let po koncu vojne in povojnih pobojev prikrita grobišča, ki jih je na slovenskem ozemlju največ, le s težavo dobivajo prve skromne oznake. Naj spomnimo, kot je po-

prostora", ki so ga okupatorji začeli naseljevati z nemškimi živiljem in so začeli proces asimilacije drugega prebivalstva. Govor je bil tudi o različnih pogledih na prihodnost Slovkov, ki so uresničili lastno državnost med vojno kot Hitlerjevi zavezniki. Nazadnje je Čehom uspelo prepričati zaveznike v primernost vnovične združitve Českoslovaške, čeprav to še zdaleč ni predstavljalo edine rešitve. Tako je leto 1945 za Slovake pomenilo petdesetletno zamrznitev sanj o lastni državi. Na vrsto je prišla tudi na Poljskem do danes tabuizirana tema, namreč "polonizacija" ozemelj, ki jih je na račun Nemčije Poljska dobila od SZ kot nadomestilo za izgubljeno ozemlje na vzhodu. Komunistična propaganda je do današnjih dni ohranila mit o znova pridobljenih ozemljih, ki nikoli niso bila poljska in kjer je v posameznih krajih govorilo nemško tudi več kot 95 odstotkov prebivalstva. Christian Promitzer je analizi-

Jera Vodušek Starič je mnenja, da je Sovjetska zveza v Jugoslaviji samo pripravljala model za prevzem oblasti drugod po Evropi.

Konferenca kljub zanimivosti predstavljene tematike ni bila deležna večje medijske pozornosti, zato je bilo navzočih le malo laikov.

V Sloveniji je bilo potrebnih šestdeset let, da smo dobili realno oceno števila pomorjenih domobrancev in pripadnikov tujih vojsk, večina žrtev pa še čaka na dostojno zaznamovanje in pokop.

nantno vlogo HSS pred vojno spodbopati tako, da je pridobila čim večje število njenih članov v partizanske vrste, zavrgla njeno vodstvo pod pretezo izdaje in končno vsilila novo, dirigirano vodstvo. Tako ustanovljena Hrvaška republikanska kmečka stranka je onemogočala pravi opoziciji obnovo predvojne stranke.

Aleš Gabrič je problematiziral različna pogleda na politično opozicijo v Sloveniji ob koncu vojne. En pogled naj bi v njej videl le "reakcionarne sile", eden pa naj bi jo poveleval kot predhodnico tiste opozi-

ljavci so med drugim predstavili utopične poglede nekomunistov na Českoslovaškem, ki so si sprva domišljali, da bodo iz države naredili most med Vzhodom in Zahodom, a so kmalu padli pod Stalinov jarem.

Zločin in kazni

Damjan Guštin je predstavil potek kazenskega in političnega sankcioniranja vojnih hudodelstev v Sloveniji, kjer so po sodni poti obravnavali predvsem pripadnike tujih okupatorjev, v nasprotju z deklarirano propagando o "trdi, a pra-

udaril tudi Ferenc, da se je o zločinu po 20 letih "le šepetal, po tridesetih prvič javno spregovorilo, po štiridesetih vedelo za 3 ali 4 množična grobišča, po petdesetih letih se je njihovo število podesteterilo, v letu 2005 pa se ve že za prek 400 zamolčanih grobišč".

Različne usode

Tuji strokovnjaki so med drugimi obravnavali izseljevanje slovenskega (slovenskega) prebivalstva iz jugovzhodne in srednje Evrope, torej tistega "življenjskega

problem manjšin, ki so leta 1945 ostale na drugi strani železne zavesse kot matica. Natančno je obdelal slovenske kraje na avstrijskem Štajerskem, kjer se je slovenska skupnost asimilirala, in to v pretežni meri zaradi nekonsistentne politike jugoslovanskih oblasti. Slednje po eni strani niso razpolagale z ažurnimi demografskimi podatki, zaradi česar na mirovnih pogajanjih niso postavile vprašanja te manjšine, po drugi strani pa je UDBA z nekaterimi Slovenci v Avstriji vzdrževala precej zarotniške stike.

Mitja Volčanšek